نووسینی د .زاهیر سوران

11 ی ئەیلولی 2004 .

کرمەکان

بریتین لەو نەخۆشییانەی کە بە هۆی پاراسیتەوە (کرم) مرۆتووشی چەندین جۆرە هەوکردن دەبێت .

جۆرەکانی کرمەکان:

کرمە دەزووییەکان (نێماتۆدەکان): بریتین لە :

Enterobius vermicularis, Ascaris Lumbricoides, Trichuris Trichiura, Toxocariasis.

کرمە پانەکان (سێستۆدەرەکان): بریتین لە :

Echinococcus granulosus, Taenia saginata, Taenia Solium, Diphylliobothrium latum.

کرمە درێژەکان (ترێماتۆدەکان): بریتین لە :

Schistosoma haematobium, Schistosoma Mansoni, Schistosoma Japonicum.

ئەوەی شایانی باسە پاراسیتەکان چەند کۆمەڵێك دەگرنەوە یەکێکیان کرمەکانن کە بەشێکی گەورەی نەخۆشیداری نەخۆشییە هەوکردنەکان پێکدەهێنن لەبەرئەوەی بەشێکی زۆری دانیشتوانی جیهان تووشی نەخۆشی دەکەن . هۆی سەرەکی ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ بایەخنەدان و فەرامۆشکردنی باری تەندروستی و کۆمەلایەتی هەر کۆمەڵگایەك کە گیروگرفتی گەورەیان لە ڕووی ئابووری ، ڕۆشنبیری ، پلە و ئاستی ژیانی دانیشتوانەوە هەیە .

ئەوەی ڕاستی بێت لێرەدا دەمەوێت تەنیا ئاماژە بۆ ئەو کرمانە بکەم کە زێدەتر لە کوردستاندا هەن و دەستنیشانکراون . هەرچەندە ژمارەی کرمەکان کەمن بەلاّم گرنگییەکی تایبەتیان لە نەخۆشیداریەتی دانیشتوانی کوردستاندا هەیە .

لە جیهاندا نزیکەی نیو ملیۆن جۆر تەنیا (نێماتۆد) هەیە وەلی تەنیا چەندکرمێکیان مرۆ تووشی نەخۆشی دەکەن . بە گشتی کرمەکان باریکن ودرێژییان لە نێوان چەند ملیمەترێك تا 30 **سم دایە . گەر بەراوردێك لەگەڵ ولاّتانی ئاسیاو ئەفریقا دا بکرێت ئەم کرمانە لە ولاّتە پێشکەوتوە ئەوروپایەکاندا زۆر کەمترن .**

هەروەها زۆربەی زۆری ئەم کرمانە لە کاتی گەشت و گوزاردا پاش ئەوەی مرۆ تووش دەبێت وەك نەخۆشییەکی هێنراو دەهێنرێتە نێوولاّتە ئەوروپایەکان . ئەوەی راستی بێت کرم و هێلکە و بەچەی کرمەکان (لارڤاکان) دەبنە هۆی دەرکەوتنی بەرتەکی بەرگریزانی . ئەوەی لێرەدا پێویستە باسیان لێوە بکەم تەنیا دوو کرمی گرنگ و بلاوی نێو کوردستانن کە بە ڕێژەی جیاواز دانیشتوان تووشی نەخۆشی دەکەن . زۆرجاران ئەو کوردانەی دانیشتوانی ئەوروپان و سەردانی کوردستان دەکەن پاش گەرانەوەیان ئەو دوو جۆرە کرمە دەهێننەوە ئەوروپا . جاری وا هەیە نەخۆش هەر لە کوردستان نیشانەکانی لێدەردەکەوێت و جاری واش هەیە نیشانەکان پاشتر دەردەکەون .

کرمی ئەسکاریس (Ascariasis)

ئەسکاریس یەکێکە لەو کرمانەی لە هەموو جیهاندا بڵاوە و لە کوردستاندا بە ڕێژەی گۆڕدراو دەبینرێت , بەڵام کرمەکە لە وڵاتی سویددا زۆر بە دەگمەن دەبینرێت . هۆی سەرەکی بوون و بڵاوی کرمەکە لە کوردستاندا دەگەڕێتەوە بۆ نەبوون یان نزمی پلەی ڕۆشنبیری دانیشتوان ، نەبوون و بڵاونەکردنەوەی زانیاری پێویست لە لایەن دەستگاکانی تەندروستییەوە ، هەروەها بایەخ نەدان بە چۆنیەتی خۆپاراستن لە کرمەکە و کەمتەرخەمی لە پاکوخاوێنیدا .

هۆزانی

هۆی سەرەکی هەوکردنەکە کرمێکە بە نێوی Ascaris lumbricoides .

شێوەی کرمەکە

کرمی ئەسکاریس یەکێکە لەو کرمانەی لە ڕیخۆڵە باریکەدا دەژی ، مێیە گەورەترە لە نێرە و درێژی لە نێوان 15–30 سم دایە ، مێیەکان ژمارەیەکی زۆر هێلکە دادەنێن ، پاش ئەوەی هێلکەکان لە خاکدا هەڵدێن وگەورە دەبن توانای ئەوەیان هەیە تا ساڵێك بەرگەی شلەی نێوریخۆڵە بگرن و بژین . کرمی ئەسکاریس وەك نێماتۆدەکانی دی کۆئەندامی هەرسی تەواو (دەم و 3 لێو و کوونی پیسایی) یان هەیە .

ڕێگاکانی گواستنەوە

بە هۆی ناتەواوی و گوێنەدان بە پاکوخاوێنیەوە هێلکەکان زەوی , ئاو, سەوزە و میوە پیس دەکەن . پاشتریش مرۆ لە ڕێگای خواردنەوەی ئاوی پیس یان خواردنی سەوزە و میوەی پیس بوو بە هێلکەکان تووشی کرمەکە دەبێت . ماوەی قووتدانی هێلکەکە تا دەرکەوتنی کرمێکی تەواو دەگاتە 2 مانگ . کرمێکی تەواو نزیکەی 1–2 ساڵان دەتوانێت لە نێو ریخۆڵەدا بژیێت .

نیشانەکان

ئەوەی شایانی باسە نیشانەکانی هەوکردنەکە بەندە لەسەر جۆر، قۆناخ و توندیەتی هەوکردنەکە و بەرتەکی خانەخۆیٚ .

1- ئەسکاریسی سییەکان

گرنگترین نیشانەی سەرجێگەیی ئەسکاریسی سییەکان بریتییە لە :

هیشکە نەرمە کۆکە ، تەنگەنەفەسی ، ژانکردنی قەفەزەی سنگ لە کاتی کۆکیندا . ئەوەی راستی بێت نەخۆش (تا) یەکی مامناوەندی لێدێت و تف و بەڵغەم خوێناویە و گۆڕانکاریەکانی پێستیش دەبینرێت . وێنەی تیشکی سنگ زۆر گرنگە لەبەرئەوەی پاش چەند ڕۆژێك گۆڕانکاریەکانی سەر وێنەی تیشکی سییەکان نامێنن . ئەم نیشانانە نزیکەی 1–2 هەفتە دەخایەنێت و پاشتر نیشانەکان دەرەوێنەوە . ئەم جۆرە ئەسکاریسە لەو شوێنانەدا دەبینرێت کە ژمارەی دانیشتوان زۆرە و چرە . لەم جۆرە هەوکردنەدا بوونی لارڤا و ئیوزینۆفیلی لە بەڵغەمی نەخۆشدا دەستنیشانی پاراسیتە دەکات .

2- ئەسکاریسی ڕیخۆڵە

لەم جۆرە ئەسکاریسەدا نیشانەکان بەندن لە سەر ژمارەی کرمەکە لە نێو ریخۆڵەدا . نیشانە گرنگەکان بریتین لە : نەمانی ئیشتهای خۆراك خواردن ، ژانە سەر ، هێڵنجدان و هەستکردن بە ڕشانەوە ،سکچوون

یان قەبزی (گیران) . کرمە گەورەکان دەتوانن بگەنە نێو زراو و پەنکریاس و پاشتر دووبارە دەتوانن خۆیان بگەیەننەوە نێو ڕریخۆڵە .

دەستنیشانکردن

دەستنیشانکردنی کرمەکە یان هێلکەی کرمەکە (بە ڕێگەی چاندن) پیسایی نەخۆش زۆر ئاسانە و هاوکات دەتوانرێت هێلکەی تروکاو لە نەتروکاو جودا بکرێتەوە .

ڕێڕۆی نەخۆشییەکە

لە کاتی هەوکردنی ڕیخۆڵەدا هەکردنەکە باشە بە مەرجێ زوو دەستنیشان بکرێت و پاشتر چارەسەر بکرێت .

چارەسەرکردن

ئەوەی شایانی باسە حەبی (Mebendazol=Vermox) ڕۆژانە 2 جاران 200 ملگم بۆ ماوەی 3 ڕۆژان ئەنجامی زۆر باشی داوە بە دەستەوە .

خۆپاراستن

پێویستە بە باشی سەوزە و میوە بشۆردرێتەوە ، ئەو سەوزانەی کە بە پیسایی دانیشتوان ئاودێردەکرێن دەبێت باش بکولێنرێت پێش ئەوەی بکرێت بە چێشت .

تێبینی : مێیەی ئەسکاریس ڕۆژانە نزیکەی 240 هەزار هێلکە دادەنێت .

کرمە دەزوورییەکان (Enterobiasis)

ئەم کۆمەڵە کرمە یەکێکە لەو کرمانەی لە جیهاندا بلاوە ڕ. ت . ج تووشبوانی بە 200 ملیۆن کەس مەزندە کردووە ، لەمانە نزیکەی 30- 40 ملیۆنیان لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمیریکادا دەژین . لە کوردواریدا لەبەر باریکییان بە کرمە دەزوورییەکان ناسراون .

هۆزانی

هۆی هەوکردنەکە کرمێکە بە نێوی Enterobius vermicularis .

شێوەی کرمەکە

درێژی مێیە نزیکەی 10 ملم وکۆتاییەکەی تیژە ، نێرە گچکەترە و تەنیا 3 ملم دەبێت و کۆتاییەکەی چەماوەتەوە . کرمەکە لە سەر خۆراك و شلەی نێو ڕیخۆڵە باریکە دەژی ، بەڵام ژیانیان کورتە . نێرە 2-7 هەفتە دەژی وەلی مێیە 40-90 ڕۆژ دەژی . مێیەی کرمەکە لە کۆلۆنەوە دێتە نزیك کۆم (کونی پیسایی) و لەوێدا دەمرن . هەندێك جار مێیە دێتە دەرەوەی کۆم و لەوێدا شەوانە هێلکەکانی دادەنێت و دەبێتە هۆی ئالۆش ، خوراندن و سووربونەوەی لێوارەکانی کونی پیسایی و نەخۆش نارەحەت دەکات .

نیشانەکان

زۆرجاران هەکردنەکە بێنیشانەیە . بەڵام کرمەکە بە ڕێژەی 20-30٪ لە منداڵی باخچەی منداڵدا دەبینرێت . لە گەورەدا لە بەر باریکی کرمەکە لە قوڵایی ڕیخۆڵەدا خۆیان مەلاس دەدەن . زۆرجاران نیشانەی گرنگ و سەرەکی کرمەکە بریتییە لە خوراندنێکی وا کە دەبێتە هۆی خەوزڕاندنی زاروك . کاتێك ژمارەی کرمەکان زێد دەکەن ئەوسا وەك تۆپەڵە دەزوویەك دێنە دەرەوە . هەندێ جاری دی بە دەگمەن کرمەکە دەگاتە میزدۆشەکان.

دەستنیشانکردن

ئەوەی ڕاستی بێت بەرەبەیان باشترین کاتە بۆ دەستنیشانکردنی ئەم کرمانە تا لە ئاستی کۆمدا کرمەکان بگرین و بکرێتە شووشەیەکەوە و بنێردرێ بۆ تاقیگای پاراسیتی بۆ ئەوەی لە ژێر میکرۆسکۆپدابناسرێتەوە . هەروەها دەتوانرێت بە چیلکەیەکی پاکی تاقیگایی کە سەرێکی لۆکەداری

پێوەیە بە ئاستی کۆم و کونی پیسایدا بهێنرێت و ڕاستەوخۆ بکرێتە شووشەیەکەوە و بنێردرێ بۆ تاقیگا .
گەر پێویست بکات ئەوا لە ماوەی 2 رۆژدا ئەم کردارە دووبارە بکرێتەوە تا کرمەکان دەست دەکەوێت .

چارەسەرکردن

گەر کۆمی منداڵ بخورێت ئەوا پێویستە ئەندامەکانی خێزانەکە حەبی 100 ملگم ی ڤێرمۆکس بخوات , لە هەردوو بارەکەدا پێویستە یەك ژەمی 3 حەبی بدرێت بە نەخۆش بە مەرجێ پاش 2 هەفتە سەر لە نوێ هەموو ئەندامەکانی خێزانەکە هەمان یەك ژەمی دیکە بخۆن . هەروەها دەتوانین دەرمانی Pyrantelpamoat =Vanquin نزیکەی 5 ملگم کگم کێشی لەش بە یەك ژەم بدرێت بە نەخۆش .

خۆپاراستن

پێویستە چەرچەف و دەرپێ و کراس و بیجامەی شەوانەی ئەندامانی خێزان بگۆردرێت و بە شێوەیەکی ڕێکوپێك بشۆردرێت و پاشتریش ئوتو بکرێت تا مەترسی هەڵدانەوە و دەرکەوتنەوەی کرمەکە نەهێڵدرێت.

سەرچاوەکان

1– د . زاهیر سوران، نەخۆشییە درمەکان ، بەشی یازدە ، چاپی یەکەم ، سلێمانی – کوردستان ، 2004 .

Referenser

1.Masksjukdomar, kap.29. , från Iwarsson –Norrby, infektionsmedicin, klinik och terapi, Sیve Förlag 1998. 536-51.

2.Abram S. Benenson,editor, Control of Communicable Diseases in men, 15 th edition, 1990, 50-52